

Georges Eugène Sorel (1847.—1922.)

Zdenko ZEMAN

Institut društvenih znanosti Ivo Pilar

Ideje i koncepcije francuskog filozofa Georgesa Eugènea Sorela mogli bismo, bez bojazni od prevelike pogreške, označiti kontroverznom. No, ispod te uopćene, od sadržaja ispražnjene oznake kriju se intrigantni argumentacijski i tematsko-problemski sklopovi koji su još u doba prvih objavljivanja proizveli jasno razlučene, štoviše oštro polarizirane reakcije. Kao što je pola stoljeća nakon Sorelove smrti sažeo Isai-ah Berlin, njegove »ideje, koje poput zrna tuče pogađaju sva prihvaćena učenja i institucije, fascinirale su i njegove prijatelje i njegove protivnike« (Berlin, 2008: 238). S antagonističkom naravi te misli korespondirao je i literarni oblik u koji se zaodijeva- la. Sorel, naime, nije mislio ni pisao sustavno, nego u pravilu isprovociran »slučaje- vima« (događajima, idejama, koncepcijama),¹ pa se njegovi spisi uglavnom doimlju kao labavo organizirani, čak u hitnji sklopljeni, no ubojiti polemički projektili.

Unatoč tomu, Sorelovoj ostavštini ne nedostaje koherentnosti. Ta unutarnja po- vezanost i suvislost, barem djelomice, posljedica je ustrajnosti i dosljednosti u poku- šajima provedbe njegove temeljne nakane — spašavanja onog što je držao zdravom jezgrom marksizma. Nepokolebljivo privržen stvari proletarijata, Sorel se, naime, po- četkom 1890-ih godina priklonio marksizmu, no u onodobnom je socijalističkom pokretu prepoznao i ono što je, prema njegovu mišljenju, posve onemogućivalo is- pravnu primjenu ključnih marksističkih postavki u političkoj borbi — vjeru u parla- mentarizam i humanizam. Pod humanizmom (ili humanitarizmom) Sorel nije mislio doslovce čovjekoljublje nego, marksističkim žargonom formulirano, ideološku fasa- du ili krinku pod kojom se, prema njegovu uvjerenju, skrivalo nešto mnogo opas- nije i dramatičnije — gubljenje energije i slabljenje životne volje europskih nacija. Parlamentarizam se, pak, prema Sorelu, očitovao u pogubnoj vjeri u vrijednost parla- mentarne borbe. Imajući pred očima političku praksu socijalista u onodobnoj Fran- cuskoj, koji su izvorni marksistički program revolucije lako zamijenili programom borbe unutar postojećega društvenog sustava (odnosno suradnjom s buržoaskom vladom), Sorel je izveo poopćujući zaključak o kobnoj manjkavosti svake parlamen- tarne borbe — barem kad je riječ o stvari proletarijata. Jer politička je stranka, drži on, instrument koji nužno djeluje u okvirima buržoaskog poretka i stoga neizbježno vodi razilaženju mišljenja i djelovanja »stranačkih profesionalaca« s bitnim interesima proletarijata, koji, prema Marxovu nacrtu, teži uništenju državnog aparata skrojenog prema potrebama buržoazije.

¹ Svom vjernom korespondentu, Benedettu Croceu, Sorel je 1903. priznao: »Pišem od dana do dana sli- jedeći potrebu trenutka« (prema: Berlin, 2008: 238).

Budući da su parlamentarizam kao političku taktiku zdušno zagovarali mnogi društveni i politički akteri iz redova inteligencije, Sorel je oštro odbacivao ideju hegemonije intelektualaca u radničkom pokretu.² No, svoj je žestoki antiintelektualizam crpio iz još jednog, ne manje važnog, takoreći »unutarnjeg« izvora — filozofije Henrija Bergsona. Na njega je, naime, duboko utjecala Bergsonova koncepcija stvaralačke evolucije kao nepodijeljene i nedjeljive, organske cjeline života, koja djeluje s onu stranu diskurzivnog, raščlambeno-dezintegrirajućeg, usitnjujućeg i sitničavo mišljenja — dohvatljiva tek intuiciji.

Odbacivanje političkih stranaka i parlamentarne borbe (i demokracije u cjelini), s jedne strane, te okretanje od intelektualaca (kao društvene grupacije) i *ratia* (kao glavnoga spoznajnog oruđa) s druge, nisu proletarijatu ostavljali mnogo izbora. Lišen saveznika u društvu i osuđen na autonomnu akciju, proletarijat je učinkovito oruđe — ili, primjerenije naglašeno borbenom duhu Sorelove koncepcije: oružje — za postizanje svojih ključnih ciljeva mogao pronaći jedino u genuino radničkom organu ili tijelu, sindikatu. U (radničkom) sindikatu Sorel, dakle, vidi »autonomnu, pravu i istinsku jezgru radikalne revolucije« (Kalanj, 1980: VII-VIII), pa u završnoj rečenici teksta *Socijalistička budućnost sindikata* (1898.) nepokolebljivo ustvrđuje da »cijela socijalistička budućnost počiva u samostalnom razvoju radničkih sindikata« (Sorel, 1980: 234). Stoga njegov nauk postaje najpoznatiji pod oznakama *revolucionarnog sindikalizma* i, alternativno, *anarhosindikalizma*. Tu drugu etiketu zaradio je, pak, ne samo zato što je posjedovao »neke zajedničke crte s anarhizmom«, nego je, prema pravorijeku marksističke historiografije marksizma, bio i »tipično anarhistička koncepcija neposrednog uništenja države«, dok je sâm Sorel postao »idejni i teoretski vođa anarhosindikalističkog pokreta« (Vranicki, 1978: 284, 287).³

Sorelovo favoriziranje sindikata kao jedinoga istinskog oruđa proleterske revolucije neizbježno je rezultiralo izbacivanjem političke stranke (ili partije) s pijedestala »rukovodećeg organa« radničke klasne borbe, i upravo je to imalo dalekosežne posljedice za recepciju njegovih ideja u marksističkoj teoriji i u međunarodnom radničkom pokretu, o čemu će poslije biti više riječi.

I dok je radnički sindikat shvaćao kao jedino istinsko oruđe proleterske borbe, koja se neizbježno vodi izvan parlamenta, glavno sredstvo te borbe Sorel je vidio u nasilju. S pravom se može reći da on u svojim tekstovima ispisuje pravu apologiju nasilja — proleterskog, revolucionarnog nasilja — kao »slobodne i stvaralačke snage novih osjećaja« (Kalanj, 2008: 257). No, tako shvaćeno nasilje nije, prema Sorelovu mišljenju, samo zalag proleterske revolucije, nego i sredstvo reanimacije i revitalizacije europskih nacija čije su životna volja i snaga u drugoj polovici 19. stoljeća spale na niske grane. Stoga u svojem zacijelo najpoznatijem djelu, *Razmišljanja o na-*

² U tekstu *Socijalistička budućnost sindikata* (*L'Avenir socialiste des syndicats*), prvi put objavljenom 1898. godine, Sorel ustvrđuje: »Proletarijat bi već sada trebao nastojati da se oslobodi svakog utjecaja izvana. [...] Trebao bi, prije svega, 'ostati isključivo radnički', odnosno isključiti intelektualce, čiji bi uspon mogao dovesti do obnove hijerarhije i podijeljenosti radnika. Intelektualci moraju imati sporednu ulogu: mogli bi biti službenici sindikata« (Sorel, 1980: 234).

³ Nadahnjujući se anarhističkom tradicijom artikuliranom u djelima »klasika« anarhizma, Proudhona i Bakunjinina, anarhosindikalistički se pokret koncem 19. stoljeća pojavio unutar socijalističkih pokreta romanskih zemalja, posebno Italije i Francuske.

G. E. Sorel

silju (*Réflexions sur la violence*, 1906—8), ustvrđuje kako »ne samo da proletersko nasilje može osigurati buduću revoluciju nego je ono, čini se, jedino sredstvo kojim raspoložu evropske nacije, otupljene humanitarizmom, da ponovo steknu svoje prijašnje energije« (Sorel, 1980: 57). Povrh toga, Sorel je čvrsto vjerovao da je proletersko nasilje i snažan čimbenik moraliziranja društva, pa je tvrdio da socijalizam posjeduje »visoke moralne vrijednosti« koje duguje upravo nasilju. Pritom je razlikovao nasilje od sile. Sila (*force*) je, naime, sredstvo nametanja organizacije određenoga društvenog poretka u kojem vlada neka manjina, a nasilje (*violence*), naprotiv, teži razaranju takvoga poretka. Sila je, dakle, sredstvo kojim se služi buržoazija da bi sačuvala aktualan, bitno nepravedan poredak, a nasilje protusredstvo kojim će, vjerovao je Sorel, proletarijat prije ili poslije uspjeti uništiti taj poredak i tako omogućiti prijeko potrebnu moralnu obnovu modernog svijeta te, na koncu, obnavljanje životnih energija posustalih europskih nacija.

Najučinkovitiji, vrhunski oblik provedbe proleterskog nasilja jest generalni štrajk, a njegov je krajnji cilj definitivno uništenje svake države, što bi, prema Sorelu, trebalo biti istoznačno s ukidanjem »svake vladavine manjine nad većinom« (Vranicki, 1978: 287). Uz pojam generalnog štrajka tijesno je vezana i Sorelova koncepcija mitova. Štoviše, upravo je »generalni [...] štrajk ona točka u Sorelovu učenju na kojoj se zapravo i eksplicira njegovo shvaćanje mitova« (Kalanj, 2008: XV), pa je tako djelo *Réflexions sur la violence* posve u znaku hvatanja u koštac s fenomenologijom mita. Sorel ga, između ostaloga, pokušava objasniti na sljedeći način: »Ljudi koji sudjeluju u velikim društvenim pokretima zamišljaju svoje buduće djelovanje kao bitke koje će njihovu stvar dovesti do pobjede. Predlažem da te skice, čije je poznavanje neobično važno povjesničarima, nazovemo mitovima. [...] Htio sam pokazati da takve sustave predodžbi ne treba analizirati rastavljajući ih na sastavne dijelove, nego da ih treba uzeti u cijelosti kao povijesne sile, te osobito treba izbjegavati uspoređivanje stvarnih činjenica i predodžbi koje su im prethodile« (Sorel, 1980: 17).

Mitovi su, dakle, zamišljaji ili mentalne skice budućega djelovanja, osebujan način predočivanja poželjnih smjerova budućih važnih zbivanja, uz pomoć cjelovitih,

emocijama impregniranih slika. Budući da su neintelektualni i nekontemplativni, oni se ne mogu razumjeti logičkom raščlambom, nego se daju zahvatiti i shvatiti jedino u svojoj cjelovitosti, s pomoću intuicije (shvaćene na Bergsonov način). Poput Weberovih idealnih tipova, oni nisu vjerna preslika empirijskih činjenica, ali, za razliku od idealnih tipova, nisu znanstvene konstrukcije i aproksimacije (kojima je zadaća opisati i objasniti dijelove predmetne, znanosti izvanjske zbilje), nego djeluju s onu stranu svake puko diskurzivne prakse. Sorelovim riječima: »Današnji [...] revolucionarni mitovi [...] omogućuju da se shvate djelatnost, osjećaji i ideje narodnih masa, koje se pripremaju za odlučnu borbu. To nisu nikakvi opisi stvari, nego izrazi htijenja« (Sorel, 1980: 24). Mitovi generiraju i identitet narodnih masa (no Sorel misli ponajprije na proletarijat), definirajući njihove osjećaje, ideje, htijenja i djelovanje, djelujući »kao ferment duše koji stvara oduševljenje i pobuđuje na akciju, i, ako je potrebno, na bunu« (Berlin, 2008: 259).

Sorel oštro razlučuje mit od utopije, jer utopija je, prema njegovu mišljenju, nepopravljivo kontaminirana intelektualizmom, i kao takva nužno vodi kunktatorsko-reformističkom odustajanju od nakane transcendiranja postojećih društvenih okvira: »utopija je, naprotiv, rezultat intelektualnog rada. [...] Dok naši današnji mitovi potiču ljude na borbu u kojoj će uništiti ono što postoji, utopija duhove uvijek upravlja prema reformama koje se mogu provesti komadanjem sistema« (Sorel, 1980: 24). I sâm generalni štrajk — kao vrhunski izraz proleterskog nasilja — jest jedan mit, a Sorel je, dosljedno svom žestokom antiintelektualizmu, čak i Marxovu koncepciju revolucije tumačio kao veliki revolucionarni mit.

U svom predavanju o Sorelu održanom početkom 1930. godine, Ivo Pilar⁴ demonstrira vrlo dobro poznavanje najvažnijih ideja i koncepcija te, kako je sam nazivlje, »nove zvijezde na nebu socijalističke filozofije« (Pilar, 1930: 67). Štoviše, Sorel je na Pilara ostavio iznimno jak dojam. Tako pri kraju predavanja ustvrđuje da je »Sorel, uzet u cjelini, rijetko [...] snažan duh starogalske borbenosti, koji je za jedan zalosni pojav sadašnjice, za dekadancu i degeneraciju Evrope učinio odgovornom demokratsku buržoaziju, nad njome prelomio štap i svoju ideologiju proveo do zadnjih konsekvencija« (Pilar, 1930: 83). Pritom ne nedostaje ni kritičkih tonova, jer »Sorelova filozofija je duboko pesimistična i po svojoj glavnoj značajci stvarno filozofija mržnje« (Pilar, 1930: 83). Ni to, međutim, ne može zasjeniti uvid u »njegovu veliku ulogu u savremenoj ne samo socijalističkoj, nego i općoj političkoj misli cijeloga kulturnoga svijeta« (Pilar, 1930: 74).

Objašnjavajući razloge za tako visoku ocjenu, Pilar konstatira »da je Georges Sorel onaj čovjek, koji je najdublje promozgao problem Socijalizma, a naročito Marksizma« (Pilar, 1930: 69). Marksizam se Pilaru činio toliko važnom pojavom na društveno-političkom obzoru onodobne Evrope, da je čak ustvrđio: »da Sorel nije ništa više u životu uradio, nego obavio izmjenu filozofske fundacije jednoga tako važnoga idejnoga pokreta, kao što je danas Marksizam, te ovome dao očevitno novoga

⁴ Riječ je o predavanju pod naslovom »Georges Sorel: francuski socijalni filozof, duhovni otac fašizma i boljševizma« što ga je Ivo Pilar održao 27. veljače 1930. godine u *Socijološkom* društvu u Zagrebu. Predavanje je objavljeno u: *Mjesečnik. Glasilo Pravničkoga društva*, Zagreb, 56/1930., br. 2 i 3, 67-83. Spomenimo da je Pilar u to vrijeme obnašao dužnost potpredsjednika toga društva.

zamaha i snage, da bi po tome samome već zasluživao odlično mjesto u povijesti razvitka ljudske misli» (Pilar, 1930: 77).

Raspravljajući o Sorelovu obnavljanju temeljnih postavki marksizma, Pilar dobro vidi da se tu radi o ambicioznom i korjenitom zahvatu koji, zapravo, mijenja i samu narav marksizma. Prema njegovu mišljenju, u Sorela je, dakle, na djelu »zanimljivi proces obnove filozofskih temelja Marksizma« (Pilar, 1930: 77), pa »valja dapače utvrditi, da u tom smjeru leži [...] valjda i najveće djelo Sorelovo. [...] Sorel je umio trošne filozofske osnove Marksizma obnoviti u smislu najnovijih filozofskih smjerova« (Pilar, 1930: 76).⁵ Tako se ispod stare »izvanje fasade« marksizma aktivirala »unutar-nja priroda nove fundacije«, koja je, prema Pilaru, »pragmatističko-vitalistička, a ne materijalistička« (Pilar, 1930: 77).

Razloge visokog vrednovanja Sorelova djela Pilar nalazi i u tomu što drži da se s pravom može govoriti i o »njegovom ogromnom utjecaju na dva velika državno-politička pokreta sadašnjosti [...] fašizam i boljševizam« (Pilar, 1930: 68). On, štoviše, vjeruje da »postoje uže i to uzročne veze između Sorela i fašizma te boljševizma« (Pilar, 1930: 80). Svoje predavanje o Sorelu Pilar stoga zaključuje sljedećom mišlju: »Nedvojbeno je Sorel veličina, čija je konačna ocjena još sub judice. Ispravno će se Sorel moći prosuditi tek onda, kada nam historija pokaže, koja i kakova će biti sudbina njegova duhovnoga poroda: fašizma i boljševizma« (Pilar, 1930: 83).

Današnjem se čitatelju — zahvaljujući naknadnoj pameti — može učiniti čudnim (ili čak zazornim) Pilarovo visoko vrednovanje Sorela zbog njegova navodno »ogromnog utjecaja« na fašizam i boljševizam. U vezi s time ponajprije se valja prisjetiti da se u vrijeme Pilarova predavanja, početkom 1930. godine, ni fašizam niti boljševizam još nisu stigli dovoljno razmahati da bi pokazali svoja prava, nelijepa lica. Oni su tada doista izgledali »samo« kao »veliki državno-politički pokreti«, čije je otvorenije očitovanje još uvijek zakrivala budućnost — ne odveć daleka, ali ništa manje neprozirna. S druge strane, nije teško shvatiti da je Pilara morala fascinirati širina Sorelova utjecaja, koji je, kako mu se činilo, obuhvaćao cijeli zamislivi raspon političkoga profiliranja. On tako piše: »Praktičko znamenovanje Sorelovo je tim veće, što on djeluje sa oba oprečna pola, sa pola skrajnje desnice (fašizma) i sa pola skrajnje ljevice (boljševizma). Tako sa ova dva protivna pola ideje, koje su u svojoj jezgri Sorelove ideje, prodiru u najvećoj mjeri u sve slojeve savremene Evrope« (Pilar, 1930: 82).

Problematičnijim se, međutim, pokazuju Pilarovi dokazi za tezu o fašizmu i boljševizmu kao »duhovnom porodu« Sorelova nauka. Kad je riječ o fašizmu, situacija je relativno jednostavna i, istodobno, ne posve jasna. Točno je, naime, da se Mussolini, tražeći »intelektualne pretke« među istaknutijim misliocima bliže mu prošlosti, izriječno izjašnjavao o Sorelu kao o svom »duhovnom ocu«. A fašistička je propaganda, kao što to formulira I. Berlin, doista »našla korisnog streljiva u Sorelovu pisanju:

⁵ Pod »najnovijim filozofskim smjerovima« Pilar misli ponajprije na pragmatizam Williama Jamesa, vitalizam Henrija Bergsona i energetizam Wilhelma Friedricha Ostwalda: »Jednom vrlo spretno izradjenom sintetizacijom je Sorel po mojem mnijenju iz ova sva tri sistema stvorio nove filozofske temelje Marksizma, t. j. onu *ecole nouvelle*, koja se zove *revolucionarni sindikalizam* ili kratko *Sorelizam* i to na temelju, čiju nosivost ja prilično visoko taksiram- (Pilar, 1930: 77).

izrugivanje liberalne demokracije, žestok anti-intelektualizam, utjecanje moći iracionalnih sila, poziv na aktivizam, nasilje, sukob kao takav [...] veličanje akcije, časti, prkosa, njegova duboka mržnja demokracije i jednakosti, njegov prezir liberala i Židova [...]» (Berlin, 2008: 268, 269) — sve se to uistinu vrlo dobro *rimovalo* s jezikom i djelovanjem fašizma. Ostaje, međutim, otvoreno pitanje u kojoj je mjeri tu bilo riječi o »užim i to uzročnim vezama« sorelizma i fašizma (kako je to izgledalo Pilaru), a u kojoj tek o tematsko-sadržajnim koincidencijama nalik onima koje su, primjerice, postojale i u mnogo poznatijem, kontroverzama bremenitom »slučaju« odnosa između Nietzschea i nacionalsocijalizma (ili, točnije, odnosa nacionalsocijalizma prema Nietzscheu). Važne elemente za suvisliji odgovor na to pitanje pribavila bi temeljita i detaljna usporedna raščlamba Sorelovih koncepcija, s jedne, i cjelovitog korpusa fašističke teorije i prakse, s druge strane, no teško da bi i takva analiza dospjela do definitivnog odgovora. Jer on u velikoj — čak presudnoj — mjeri ovisi o fundamentalnijem razumijevanju biti odnosa između »duhovnih otaca«, »intelektualnih predaka« itd., s jedne, i raznih oblika »duhovnoga poroda« s druge strane.

Povrh toga, valja u obzir uzeti i činjenicu da su svjetsko-povijesne pojave poput fašizma odveć slojevite i složene da bi im se geneza dala svesti isključivo na »duhovne očeve« — koliko god bili nadahnjujući ili »idejno utjecajni«. Za takvo što se, kao što je nedvojbeno pokazalo i tragično iskustvo 20. stoljeća, hoće kritična masa zločudno aranžiranih društvenih, gospodarskih i političkih pretpostavki. U takvim sklopovima »duhovni oci«, u pravilu, nemaju odveć veliku težinu.

Kad je, pak, riječ o Sorelovu »duhovnom očinstvu« nad boljševizmom, tu jedva da ima mjesta dvojbi. Kao što je poznato, Sorel se Lenjinom oduševljavao toliko da je jednom od kasnijih izdanja *Réflexions sur la violence* dodao članak *Pour Lénine*⁶ (iz 1919. godine). Obratno, međutim, ne vrijedi. Pilarova tvrdnja da Lenjin izrijeком spominje Sorela u svojem djelu *Materijalizam i empiriokriticizam* (Pilar, 1930: 81) dokazuje samo da je Lenjin koliko-toliko poznavao Sorelovo djelo, ali ne i da je Sorel znatnije utjecao na Lenjina. Izuzmu li se, Lenjinu svojstvene, revolveraške diskvalifikacije,⁷ ostaje činjenica da je on, pišući o »nesuglasicama« u europskom radničkom pokretu 1910. godine, anarhosindikalizam i »reformistički revizionizam« naveo kao dva glavna *odstupanja* od marksizma na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće (prema: Kalanj, 1980: VIII). Taj se Lenjinov sud pretvorio, takoreći, u pravorijek marksističke historiografije radničkoga pokreta i marksizma, pa ga, primjerice, nalazimo i u *Historiji marksizma* P. Vranickoga, u konstataciji da se u Francuskoj, usporedno s revizionizmom u Njemačkoj, pojavila »devijacija u marksizmu pod nazivom revolucionarni sindikalizam« (Vranicki, 1978: 284).

Aberacija, devijacija — upravo tako izgleda Sorelov revolucionarni (anarho)sindikalizam sa stajališta marksističke ortodoksije. Jer kad se dobro p(ri)ogleda kroz naočale te ortodoksije, vidi se da se »pomanjkanje dubljeg uvida u materijalističko i dijalektičko shvaćanje stvarnosti očituje [...] u cjelokupnom Sorelovom djelu« (Vranic-

⁶ »plameni članak za Lenjina« (Pilar, 1930: 82).

⁷ Lenjin je, navodno, Sorela nazvao »poznatim savjetodavcem za konfuzije« (Lukács, 1966: 30) i, čak, »notornom budalom« (Berlin, 2008: 236).

ki, 1978: 288). Obrazlažući to stajalište nekoliko desetljeća prije Vranickog, jedan od najvažnijih marksističkih filozofa 20. stoljeća i najžešćih branitelja marksističke ortodoksije, György Lukács, ustvrđuje da Sorel, doduše, zauzímlje »poseban položaj u zapadnoj filozofiji i sociologiji«, ali samo kao »čisto građanski mislilac«, kao »tipičan malograđanski intelektualac« (Lukács, 1966: 30). Čak i čitatelj koji je površno upućen u finese marksističkog žargona dobro zna koju težinu imaju atributi *građanski* i *malograđanski*.

Lukács pedantno nabroja razloge za Sorelovu ekskomunikaciju iz kruga marksističkih intelektualaca. Sorel, dakle, akceptira Bernsteinovu (ekonomsku i filozofsku) reviziju Marxa, a ta revizija znači odbacivanje ključnih postavki marksizma: unutar-nje dijalektike ekonomskog razvoja, naročito dijalektike kapitalizma, zbog čega otpada i nužda proleterske revolucije. Sorel također odbacuje dijalektiku kao filozofsku metodu te je nadomješta Jamesovim pragmatizmom i Bergsonovim intuicionizmom, a iz građanske sociologije svoga vremena preuzima misao o »nerazumnosti pokreta masa« i Paretovu koncepciju elite, proglašavajući napredak »tipično građanskom iluzijom« itd. (Lukács, 1966: 30, 31).

Komentirajući Sorelov utjecaj na Mussolinija, Lukács zaključuje kako je »Sorelov mit [...] tako isključivo emocionalno naglašen, tako besadržajan, da je bez muke mogao preći u demagoški upotrebljeni mit fašizma« (Lukács, 1966: 32). Prema Lukácsu, nema gore diskvalifikacije od one koja je posljedicom bilo kakve povezanosti s fašizmom (i nacionalsocijazzmom), a jednu od temeljnih premisa fašizma vidio je u iracionalizmu. Konstatirajući da »glavnom zemljom iracionalizma« ipak ostaje Njemačka (ona 19. i 20. stoljeća), Lukács zaključuje kako njezin slučaj jasno »pokazuje da je mogućnost fašističke, agresivno reakcionarne ideologije stvarno sadržana u svakom filozofskom kretanju iracionalizma« (Lukács, 1966: 32). Sudbinu Sorelova nauka odredile su, prema Lukácsu, dvije bitne crte: revizija ključnih Marxovih postavki, koja ga je neopozivo udaljila iz »tabora« marksizma, i njegov žestoki antiintelektualizam, koji ga je učinio privlačnim fašistima.

Iz navedenih ocjena da se razabrati kako je upravo ono što se Pilara toliko dojmilo — onaj »zanimljivi proces obnove filozofskih temelja marksizma« — rezultiralo isključivanjem Sorelovih koncepcija iz korpusa marksističke teorije i prakse. Nadomještajući »trošne filozofske osnove« marksizma pragmatističko-vitalističkim, nematerijalističkim premisama, Sorel — prema mnijenju koje uvjerljivo dominira u marksističkom »taboru« — nije renovirao i revitalizirao marksizam, nego ga je jednostavno napustio.

Sorelov eklekticism — miješanje različitih Proudhonovih, Marxovih, Bergsonovih, Nietzscheovih... postavki — proizlazi iz već spomenutoga »pomanjkanja dubljeg uvida u materijalističko i dijalektičko shvaćanje stvarnosti« (Vranicki, 1978: 288), zbog čega se on, prema pravorijeku marksističke ortodoksije (koja najglasnije govori kroz Lukácsovo pero), nikada nije uspio uzdići do razine znanstvene analize buržoaskog načina proizvodnje. A znanstvena je samo ona analiza, tvrde marksisti, koja polazi od područja ekonomije kao temeljne sfere, sfere iz koje se generira čitavo društvo. Umjesto toga, Sorel nužnost proleterske revolucije izvodi iz morala — iz fenomena koji se drži samo jednim od dijelova izvedene, drugobitne sfere, takozvane društvene nadgradnje.

Na koncu, ali ne i najmanje važno, Sorelova je anarhosindikalistička koncepcija eliminirala političku stranku — ili partiju, kako se taj sklop (samo)nazivao u socijalističko-komunističkom diskursu — s mjesta glavnog ili »rukovodećeg« »organa« proleterske revolucije. Time je njegova raščlamba društvene zbilje došla u potpun rasporak s ključnim premisama marksističke analize, pa je i boljševička revolucija, kojom se oduševljavao, bila »djelo i posljedica suprotnih teoretskih i političkih koncepcija nego što su bile Sorelove« (Vranicki, 1978: 288). Boljševičku je revoluciju, kao što je poznato, iznijela komunistička partija, a sindikati su jednostavno zbrisani sa scene postavljene tim epohalnim prevratom. U poretku koji, prema samorazumijevanju njegovih ključnih aktera konstitutira vladavina radničke klase, sindikati su postali nelogičnim, suvišnim anakronizmom, a činjenica da vlast nikada nije pripadala samoj radničkoj klasi, nego isključivo njezinim *deputatima*, odnosno njezinu avangardnom »organu« — koji je, orijentiran silnicama vlastite »povijesne misije« i opijen »objektivnošću« toga monopola, živio posve autonomnim životom — nije promijenila ni slova na osmrtnici sindikatima.

Imajući na umu gore skicirani društveno-povijesni aranžman, ne može nas odveć začuditi činjenica da su Sorelovi utjecaji — ako ih je i gdje ih je bilo — bili »u glavnom fragmentarni a ne cjelovito teorijski i strateški« (Kalanj, 1980: XVIII). Nadahnjivao je »šačicu radikala kako desnih, tako i lijevih« (Berlin, 2008: 269) među suvremenicima, još je jednom izronio u magmi lijevih gibanja u zapadnoj Europi tijekom 1960-ih godina prošloga stoljeća. U marksističkoj teoriji (kako u *mainstreamu* tako i u raznim »alternativnijim« inačicama) i u društveno-političkoj praksi zemalja takozvanog realnog socijalizma, njegov nauk nije igrao, niti je mogao igrati, neku važniju ulogu. To vrijedi i u slučaju jugoslavenskoga socijalističkog poretka (između 1945. i 1990. godine), unatoč tome što je duboko u njedrima jugoslavenske, *samoupravne* inačice socijalizma⁸ — nespoznato i nepriznato — kucalo anarhističko srce.

Čini se, dakle, da nije daleko od istine Berlinova tvrdnja kako je Sorel jedan »anomalan lik«, koji »ostaje, kao što je bio i za života, neklasificiran, nesvojtatan i odbacivan kako od desnice, tako i od ljevice« (Berlin, 2008: 236). Kao što smo vidjeli, Pilar je 1930. godine ustvrdio da će se Sorela moći »ispravno [...] prosuditi tek onda, kada nam historija pokaže, koja i kakova će biti sudbina njegova duhovnoga poroda: fašizma i boljševizma« (Pilar, 1930: 83). Što se tiče odnosa s fašizmom, moramo se složiti s Berlinovom konstatacijom da, unatoč svemu, »Sorel nije bio ništa više fašist negoli Proudhon« (Berlin, 2008: 268/269). Stoga ni neslavna putanja i propast fašističkog »projekta« nisu ništa ni dodali ni oduzeli njegovim idejama. Kad je, pak, riječ o boljševizmu, moramo uzeti ozbiljno Lenjina i Lukácsa (kao i mnoge druge drugove), koji ga nisu htjeli u svojem društvu. To bolje po Sorela, jer njegove će

⁸ Taj se model socijalizma uobičajeno označivao kao *socijalističko samoupravljanje*, iako je znatno smislenijom bila etiketa *samoupravni socijalizam*. Jer samoupravljanje, strogo uzevši, i nije moguće izvan socijalističkoga društvenog poretka, pa je ono, dakle, ili socijalističko ili ga uopće nema. S druge strane, socijalizam nije nužno ustrojen na načelima samoupravljanja — samoupravni je oblik tek jedan od njegovih mogućih (ne nužno i najsmislenijih) likova.

se ideje, oslobođene tih asocijacija, jednom možda moći iznova otkriti i čitati u nekom posve drugom, produktivnijem ključu.

LITERATURA :

BERLIN, Isaiah (2008), Georges Sorel, u: Sorel, Georges, *Promišljanja o nasilju*, Zagreb: Misl, str. 236-274.

KALANJ Rade (2008), *Modernizacija i identitet*, Zagreb: Politička kultura.

KALANJ, Rade (1980), Sporna misao Georgesa Sorela, u: Sorel, Georges, *Revolucija i nasilje*, Zagreb: Globus, str. VII-XIX.

LUKAČ, Đerd (1966), *Razaranje uma. Put iracionalizma od Šelinga do Hitlera*, Beograd: Kultura.

PILAR, Ivo (1930), Georges Sorel: francuski socijalni filozof, duhovni otac fašizma i boljševizma, *Mjesečnik. Glasilo Pravničkoga društva*, Zagreb, 56/1930., br. 2 i 3, str. 67-83.

SOREL, Georges (2008), *Promišljanja o nasilju*, Zagreb: Misl.

SOREL, Georges (1980), *Revolucija i nasilje*, Zagreb: Globus.

VRANICKI, Predrag (1978), *Historija marksizma*, prva knjiga, Zagreb: Liber — Naprijed.